

LEERPLAN
SECUNDAIR ONDERWIJS

Economie
2de graad D-finaliteit
II-Eco-d

BRUSSEL

D/2024/13.758/036

Versie oktober 2024

1 Inleiding

De uitrol van de modernisering secundair onderwijs gaat gepaard met een nieuwe generatie leerplannen. Leerplannen geven richting en laten ruimte. Ze faciliteren de inhoudelijke dynamiek en de continuïteit in een school en lerarenteam. Ze garanderen binnen het kader dat door de Vlaamse regering werd vastgelegd voldoende vrijheid voor schoolbesturen om het eigen pedagogisch project vorm te geven vanuit de eigen schoolcontext. Leerplannen zijn ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. Ze versterken het eigenaarschap van scholen die d.m.v. eigen beleidskeuzes de vorming van leerlingen gestalte geven. Leerplannen laten ruimte voor het vakinhoudelijk en pedagogisch-didactisch meesterschap van de leraar, maar bieden ondersteuning waar nodig.

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten

Leerplannen vertrekken vanuit het **vormingsconcept** van de katholieke dialoogschool. Ze laten toe om optimaal aan te sluiten bij het pedagogisch project van de school en de beleidsbeslissingen die de school neemt vanuit haar eigen visie op onderwijs (taalbeleid, evaluatiebeleid, zorgbeleid, ICT-beleid, kwaliteitsontwikkeling, keuze voor vakken en lesuren ...).

Leerplannen ondersteunen **kwaliteitsontwikkeling**: het leerplanconcept spoort met kwaliteitsverwachtingen van het Referentiekader onderwijskwaliteit (ROK). Kwaliteitsontwikkeling volgt dan als vanzelfsprekend uit keuzes die de school maakt bij de implementatie van leerplannen.

Leerplannen faciliteren een **gerichte studiekeuze**. De leerplandoelen sluiten aan bij de verwachte competenties van leerlingen in een bepaald structuuronderdeel. De feedback en evaluatie bij de realisatie ervan beïnvloeden op een positieve manier de keuze van leerlingen na elke graad.

Leerplannen gaan uit van de **professionaliteit** van de leraar en het **eigenaarschap** van de school en het lerarenteam. Ze bieden voldoende ruimte voor eigen inhoudelijke keuzes en een eigen didactische aanpak van de leraar, het lerarenteam en de school.

Leerplannen borgen de **samenhang** in de vorming. Die samenhang betreft de verticale samenhang (de plaats van het leerplan in de opbouw van het curriculum) en de horizontale samenhang tussen vakken binnen structuuronderdelen en over structuuronderdelen heen. Leerplannen geven expliciet aan voor welke leerplandoelen van andere leerplannen in de school verdere afstemming mogelijk is. Op die manier faciliteren en stimuleren de leerplannen leraren om over de vakken heen samen te werken en van elkaar te leren. Een verwijzing van een leraar naar de lessen van een collega laat leerlingen niet alleen aanvoelen dat de verschillende vakken onderling samenhangen en dat ze over dezelfde werkelijkheid gaan, maar versterkt ook de mogelijkheden tot transfer.

1.2 De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs

De leerplannen vertrekken vanuit een gedeelde inspiratie die door middel van een vormingscirkel voorgesteld wordt. We 'lezen' de cirkel van buiten naar binnen.

- Een lerarenteam werkt in een katholieke dialoogschool die onderwijs verstrekt vanuit een **specifieke traditie**. Vanuit het eigen pedagogisch project kiezen leraren voor wat voor hen en hun school goed

onderwijs is. Ze wijzen leerlingen daarbij de weg en gebruiken daarvoor **wegwijzers**. Die zijn een inspiratiebron voor leraren en zorgen voor een Bijbelse 'drive' in hun onderwijs.

- De kwetsbaarheid van leerlingen ernstig nemen betekent dat elke leerling **belooftevol** is en alle leerkansen verdient. Die leerling is **uniek als persoon** maar ook **verbonden** met de klas, de school en de bredere samenleving. Scholen zijn **gastvrije plaatsen** waar leerlingen en leraren elkaar ontmoeten in diverse contexten. De leraar vormt zijn leerlingen vanuit een **genereuze** attitude, hij geeft om zijn leerlingen en hij houdt van zijn vak. Hij durft af en toe de gebaande paden verlaten en stimuleert de **verbeelding en creativiteit** van leerlingen. Zo zaait hij door zijn onderwijs de kiemen van een hoopvolle, **meer duurzame en meer rechtvaardige wereld**.
- Leraren vormen leerlingen door middel van leerinhouden die we groeperen in negen **vormingscomponenten**. De aaneengesloten cirkel van vormingscomponenten wijst erop dat vorming een geheel is en zich niet in schijfjes laat verdelen. Je kan onmogelijk over taal spreken zonder over cultuur bezig te zijn; wetenschap en techniek hebben een band met economie, wiskunde, geschiedenis ... Dwarsverbanden doorheen de vakken zijn belangrijk. De vormingscirkel vormt dan ook een dynamisch geheel van elkaar voortdurend beïnvloedende en versterkende componenten.
- Vorming is voor een leraar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhouden. Zijn meesterschap en passie brengt een leraar ertoe om voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren te zoeken om **de wereld te ontsluiten**. Hij introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt. Een leraar zorgt er bijvoorbeeld voor dat leerlingen kunnen worden gegrepen door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.
- Een leraar vormt leerlingen als **individuele leraar**, maar werkt ook binnen **lerarenteams** en binnen een **beleid van de school**. Het Gemeenschappelijk funderend leerplan helpt daartoe. Het zorgt voor het fundament van heel de vorming dat gerealiseerd wordt in vakken, in projecten, in schoolbrede initiatieven of in een specifieke schoolcultuur.
- De uiteindelijke bedoeling is om **alle leerlingen** kwaliteitsvol te vormen. Leerlingen zijn dan ook het hart van de vormingscirkel, zij zijn het op wie we inzetten. Zij dragen onze hoop mee: de nieuwe generatie die een meer duurzame en meer rechtvaardige wereld zal creëren.

1.3 Ruimte voor leraren(teams) en scholen

De leraar als professional, als meester in zijn vak krijgt vrijheid om samen met zijn collega's vanuit de leerplannen aan de slag te gaan. Hij kan eigen accenten leggen en differentiëren vanuit zijn passie, expertise, het pedagogisch project van de school en de beginsituatie van zijn leerlingen.

De leerplandoelen zijn noch chronologisch, noch hiërarchisch geordend. Ze laten ruimte aan het lerarenteam en de individuele leraar om te bepalen welke leerplandoelen op welk moment worden samengenomen, om didactische werkvormen te kiezen, contexten te bepalen, eigen leerlijnen op te bouwen, vakoverschrijdend te werken, flexibel om te gaan met een indicatie van onderwijstijd.

1.4 Differentiatie

Om optimale leerkansen te bieden is [differentiëren](#) van belang in alle leerlingengroepen. Leerlingen voor wie dit leerplan is bestemd, behoren immers wel tot dezelfde doelgroep, maar bevinden zich niet noodzakelijk in dezelfde beginsituatie. Zij hebben een niet te onderschatten – maar soms sterk verschillende – bagage mee vanuit de onderliggende graad, de thuissituatie en vormen van informeel leren. Het is belangrijk om zicht te krijgen op die aanwezige kennis en vaardigheden en vanuit dat gegeven, soms gedifferentieerd, verder te bouwen. Positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen verhoogt de motivatie, het welbevinden en de leerwinst voor elke leerling.

De leerplannen bieden kansen om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden en door de leeromgeving aan te passen. Ze nodigen ook uit om te differentiëren in evaluatie.

Differentiatie door te verdiepen en te verbreden

Sommige leerlingen denken meer conceptueel en abstract. Andere leerlingen komen vanuit een meer concrete benadering sneller tot inzichtelijk denken. Variëren in abstractie spreekt leerlingen aan op hun capaciteiten en daagt hen uit om van daaruit te groeien.

Daarnaast bieden leerplannen kansen om de complexiteit van leerinhouden aan te passen. Dat kan door een complexere situatie te schetsen, een minder ingewikkelde bewerking of handeling voor te stellen, of door meer kennis of vaardigheden aan te bieden om leerlingen uit te dagen.

De ene context kan betekenisvol zijn voor een leerlingengroep, terwijl een andere context dan weer betekenisvoller kan zijn voor een andere leerlingengroep. Leerinhouden in verschillende contexten aanbrenge biedt kansen om leerlingen aan te spreken op hun interesses en daagt hen tegelijk uit om andere interesses te verkennen en zo hun horizon te verruimen.

In 'extra' wenken bij de leerplandoelen en in beperkte mate ook via keuzeleerplandoelen bieden we je inspiratie om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden.

Differentiatie door de leeromgeving aan te passen

Doordachte variatie in werkvormen (groepswerk, individueel, auditief, visueel, actief ...) vergroot de kans dat leerdoelen worden gerealiseerd door alle leerlingen. Het helpt hen bovendien ontdekken welke manieren van leren en informatie verwerken best bij hen passen.

De ene leerling kan snel of zelfstandig werken, de andere heeft meer tijd of begeleiding nodig. Variëren in de mate van ondersteuning, gericht aanbieden van hulpmiddelen (voorbeelden, schrijfkaders, stappenplannen ...) en meer of minder tijd geven, daagt leerlingen uit op hun niveau en tempo.

Leerlingen op hun niveau en vanuit eigen interesses laten werken kan door te differentiëren in product, bijvoorbeeld door leerlingen te laten kiezen tussen opdrachten die leiden tot verschillende eindproducten.

Het samenstellen van groepen kan een effectieve manier zijn om te differentiëren. Rekening houden met verschil in leerdoelen en leerlingenkenmerken laat leerlingen toe van en met elkaar te leren.

Technologie kan al die vormen van differentiatie ondersteunen. Zo kunnen leerlingen op hun maat werken met digitale leermiddelen zoals educatieve software of online oefenprogramma's.

Differentiatie in evaluatie

Tenslotte laten de leerplannen toe te differentiëren in [evaluatie](#) en feedback. Evalueren is beoordelen om te waarderen, krachtiger te maken en te sturen.

Na de afronding van een lessenreeks of na een langere periode gaan leraren door middel van summatieve evaluatie na waar leerlingen staan. De keuze van een evaluatie- en feedbackvorm is afhankelijk van de vooropgestelde doelen.

Formatieve evaluatie is geïntegreerd in het leerproces en gaat uit van een actieve betrokkenheid van leraar en leerling. Het zet leerlingen aan het denken over hun vorderingen en laat leraren toe om tijdens het leerproces effectieve feedback te geven. Door middel van formatieve evaluatie krijgen leraren een goed zicht op het leerproces van leerlingen zodat ze het verder gericht en waar nodig kunnen bijsturen. Het is bovendien een rijke bron voor leraren om te reflecteren over de eigen onderwijspraktijk en de eigen pedagogisch-didactische aanpak bij te sturen.

1.5 Opbouw van leerplannen

Elk leerplan is opgebouwd volgens een vaste structuur. Alle onderdelen maken inherent deel uit van het leerplan. Schoolbesturen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen die de leerplannen gebruiken, verbinden zich tot de realisatie van het gehele leerplan.

De **inleiding** licht het leerplanconcept toe en gaat dieper in op de visie op vorming, de ruimte voor leraren(teams) en scholen en de mogelijkheden tot differentiatie.

De **situering** geeft aan waarop het leerplan is gebaseerd en beschrijft de samenhang binnen de graad en met de onderliggende graad, en de plaats in de lessentabel.

In de **pedagogisch-didactische duiding** komen de inbedding in het vormingsconcept, de krachtlijnen, de opbouw, de leerlijnen, de aandachtspunten met o.m. nieuwe accenten van het leerplan aan bod.

De **leerplandoelen** zijn helder geformuleerd en geven aan wat van leerlingen wordt verwacht. Waar relevant geeft een opsomming of een afbakening (★) aan wat bij de realisatie van het leerplandoel aan bod moet komen. Ook pop-ups bevatten informatie die noodzakelijk is bij de realisatie van het leerplandoel. De leerplandoelen zijn gebaseerd op de minimumdoelen van de basisvorming, de cesuurdoelen of de doelen die leiden naar een beroepskwalificatie. Indien een leerplandoel verder gaat, vind je een '+' bij het nummer van het leerplandoel. Al die leerplandoelen zijn verplicht te realiseren. In een aantal gevallen zijn keuzedoelen opgenomen; die leerplandoelen zijn weergegeven in een grijze kleur en het nummer van het leerplandoel wordt voorafgegaan door 'K'.

De leerplandoelen zijn ingedeeld in een aantal rubrieken. Bovenaan elke rubriek vind je de relevante minimumdoelen van de basisvorming, de cesuurdoelen en/of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties, afhankelijk van de finaliteit. Als leraar hoef je je die taal niet eigen te maken. Het volstaat dat je de leerplandoelen realiseert zoals opgenomen in het leerplan.

Waar relevant wordt de samenhang met andere leerplannen in dezelfde graad aangegeven, evenals de samenhang met de onderliggende graad.

'Duiding' bij een leerplandoel bevat een noodzakelijke toelichting bij het doel. In pedagogisch-didactische wenken vinden leraren inspiratie om met het leerplandoel aan de slag te gaan. Een rubriek 'extra' bij een leerplandoel biedt leraren inspiratie om verder te gaan dan wat het leerplandoel minimaal vraagt.

De **basisuitrusting** geeft aan welke materiële uitrusting vereist is om de leerplandoelen te kunnen realiseren.

Het **glossarium** bevat een overzicht van handelingswerkwoorden die in alle leerplannen van de graad als synoniem van elkaar worden gebruikt of meer toelichting nodig hebben.

De **concordantie** geeft aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan bepaalde minimumdoelen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties.

2 Situering

2.1 Samenhang met de eerste graad

Het leerplan Economie heeft een inhoudelijke verwantschap met het leerplan Financieel-economische vorming (I-FEV-a) in de eerste graad.

2.2 Samenhang in de tweede graad

2.2.1 Samenhang binnen de studierichtingen Economische wetenschappen, Bedrijfswetenschappen en Topsport-Economie.

Het leerplan Economie is verwant met de leerplannen Wiskunde B+S (II-WisS) en Wiskunde B+S'' (II-WisS''-d) in de studierichting Economische wetenschappen en Wiskunde B+S' (II-WisS') in de studierichtingen Bedrijfswetenschappen en Topsport-Economie.

2.2.2 Samenhang met de D/A-finaliteit

Het leerplan Economie heeft raakvlakken met het leerplan Bedrijfseconomie in de studierichting Bedrijf en organisatie (II-Bed-da) waar ook thema's van de wetenschapsdomeinen Economie en Bedrijfswetenschappen aan bod komen.

2.3 Plaats in de lessentabel

Het leerplan is gericht op 8 graaduren en is bestemd voor volgende studierichtingen:

- Economische wetenschappen
- Bedrijfswetenschappen
- Topsport-Economie

In de modellessentabel van de studierichting Bedrijfswetenschappen zijn voor dit leerplan 12 graaduren voorzien.

Het geheel van de algemene en specifieke vorming in elke studierichting vind je terug op de [PRO-pagina](#) met alle vakken en leerplannen die gelden per studierichting.

3 Pedagogisch-didactische duiding

3.1 Economie en het vormingsconcept

Het leerplan is ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialogeschool. In dit leerplan ligt de nadruk op de **economische** en **maatschappelijke vorming**. De wegwijzers duurzaamheid, rechtvaardigheid en kwetsbaarheid en belofte maken er inherent deel van uit.

Het bestuderen van economische modellen geeft inzicht in de werking van de economie als systeem en de rol die de overheid daarin speelt. Vanuit de wegwijzers **duurzaamheid** en **kwetsbaarheid en belofte** helpen we leerlingen om een kritische houding aan te nemen als consument, toekomstig werknemer of ondernemer. Zo denken leerlingen na over de ruimere betekenis van welvaart waarbij ook het individueel

welzijn centraal staat en reflecteren ze over de manier waarop ondernemingen zich organiseren en ontwikkelen met aandacht voor mens en planeet.

Maatschappelijke vorming zet leerlingen aan om een meer gastvrije en rechtvaardige wereld te creëren. Hoe kan de overheid ervoor zorgen dat de welvaart beter verdeeld wordt tussen haar burgers? Vanuit de wegwijzer **rechtvaardigheid** leren we de leerlingen oog hebben voor het verschil in kansen die mensen in de wereld hebben.

Uit die vormingscomponenten en wegwijzers zijn de krachtlijnen van het leerplan ontstaan.

3.2 Krachtlijnen

De consument en producent in relatie tot de economische wereld

De economische wetenschap bestudeert het keuzegedrag van de consument die met beperkte middelen een maximale behoeftebevrediging wil bereiken. Ook ondernemers dienen bewuste keuzes te maken: hoe kunnen zij hun winst optimaliseren gegeven de mensen en middelen die ze ter beschikking hebben en de internationale context waarin ze willen groeien? De theoretische verklaring van het consumenten- en producentengedrag vormt de basis voor de vraag- en aanbodcurve en hun verloop in het marktschema.

Leerlingen verklaren eveneens het belang van ondernemingen: hoe dragen ze bij tot de welvaart van een samenleving en hoe kan dat gemeten worden?

Marktwerking en de rol van de overheid en (internationale) organisaties

Onderzoek naar het tot stand komen van prijzen en welke factoren dat proces beïnvloeden verschaft inzicht in de marktwerking en de economie als systeem. Daarbij wordt uitgegaan van de voorwaarden van een perfect competitieve markt, de studie van andere marktvormen komt aan bod in de derde graad.

Leerlingen analyseren ook het prijsmechanisme op de arbeidsmarkt en de invloed van collectieve onderhandelingen op de loonvorming.

Internationale handel en economische relaties

Internationale handel is belangrijk en dat belang is de laatste jaren alleen maar toegenomen. Leerlingen analyseren de voordelen van vrijhandel, maar staan ook stil bij argumenten die landen opwerpen die een protectionistische koers varen en bij de gevolgen van het toenemende handelsverkeer.

De intensifiëring van internationale handel kan niet losgekoppeld worden van regionale en mondiale samenwerkingsverbanden. Zo brengen leerlingen de ontwikkeling van het verenigd Europa van vandaag in verband met de verschillende vormen van economische integratie. Ze analyseren eveneens multilaterale inspanningen zoals de Wereldhandelsorganisatie ter bevordering van internationale handel en opheffing van handelsbelemmeringen.

De werking van ondernemingen en organisaties

Het bepalen van een algehele bedrijfsstrategie is essentieel in functie van de continuïteit en groei van een onderneming. Missie, visie, normen en waarden staan daarbij centraal.

Een onderneming wil op lange termijn succesvol blijven en haar doelstellingen bereiken. Daartoe probeert ze sterke, winstgevende relaties met haar klanten uit te bouwen. De marketingstrategie is de weg waarlangs deze relaties tot stand komen, van daaruit ontwerpt de onderneming de marketingmix om de vraag naar zijn producten te beïnvloeden. Dankzij het internet zetten ondernemingen online marketingtactieken in, waar leerlingen aandacht voor hebben.

In functie van de administratieve organisatie is de keuze voor een ondernemingsvorm bepalend voor de financiële aansprakelijkheid van de ondernemer en de boekhoudkundige verplichtingen waaraan hij moet voldoen. De integratie van juridische concepten stelt leerlingen in staat om ondernemingsbeslissingen te kunnen plaatsen. Daarnaast verwerven ze inzicht in de wijze waarop ondernemingen feiten van financiële aard boekhoudkundig verwerken.

3.3 Opbouw

- De economie als systeem
  - De economische kringloop
  - De relatie tussen productie, toegevoegde waarde en economische aggregaten
  - Economische groei: oorzaken en gevolgen
- De consument en producent in relatie tot de economische wereld
  - Het keuzeprobleem van de consument en producent vanuit een economisch perspectief
  - Het optimaal keuzegedrag van de consument en de producent
- Marktwerking en de rol van de overheid en organisaties
  - Volkomen concurrentie: voorwaarden, prijsvorming en de rol van de overheid
  - Arbeidsmarkt: loonvorming en de invloed van sociaal overleg
- Internationale handel en economische relaties
  - Internationale handel en gevolgen
  - (Totstandkoming van) internationale economische relaties
- De werking van ondernemingen en organisaties
  - Ondernemingsvormen en gevolgen
  - De administratieve organisatie: boekhoudkundige registratie van activiteiten
  - De bedrijfs- en marketingstrategie

3.4 Leerlijnen

3.4.1 Samenhang met de eerste graad

Vanuit het leerplan Financieel-economische vorming worden leerlingen vertrouwd met financiële en (bedrijfs)economische concepten waaronder

- factoren die behoeften en koopgedrag beïnvloeden;
- betaalmiddelen en verkoopkanalen;
- de rol van gezinnen, bedrijven en overheid in de economie.

3.4.2 Samenhang in de tweede graad

Samenhang binnen de studierichtingen Economische wetenschappen, Bedrijfswetenschappen en Topsport-Economie

Leerplannen Wiskunde B+S en Wiskunde B+S'

- Kennis en vaardigheden m.b.t. algebra en functieleer zijn onderliggend aan de rekenkundige en grafische analyses m.b.t. producentengedrag, het uitwerken van marktschema's met inbegrip van verschuivingen van vraag en/of aanbodcurves, break-even analyse ...

Samenhang met de D/A-finaliteit

	Doorstroom	Dubbele finaliteit
Leerplan	Economie	Bedrijfseconomie
Onderdelen		
Algemene economie	Economische kringloop en aggregaten	
	Economisch principe	Economisch principe
	Keuzegedrag: <ul style="list-style-type: none"> - Producent - Consument 	Keuzegedrag: <ul style="list-style-type: none"> - Producent - Consument
	Marktwerving: <ul style="list-style-type: none"> - Productmarkt - Arbeidsmarkt 	
	Internationale handel en economische relaties	Internationale handel
Bedrijfswetenschappen	Ondernemingsvormen	Ondernemingsvormen
	Boekhouden	Boekhouden
	Bedrijfs- en marketingstrategie	Aspecten van marketing
Doelen die leiden naar beroepskwalificaties		Documentenstroom
		Opstellen van commerciële documenten
		Communiceren met klanten
		Personeelsbeheer
		Transport: <ul style="list-style-type: none"> - De logistieke flow - Transportmodi - CMR-vrachtbrief

3.4.3 Samenhang met de derde graad

Bij het beëindigen van de tweede graad Economische wetenschappen kunnen de leerlingen kiezen tussen Economie-Wiskunde en Economie-Moderne talen (domeinoverschrijdend) of Bedrijfswetenschappen (domeingebonden). Leerlingen van de studierichting Bedrijfswetenschappen stromen doorgaans door naar Bedrijfswetenschappen in de derde graad.

Bij het beëindigen van de tweede graad Topsport-Economie stromen de leerlingen doorgaans door naar Topsport-Economie (domeinoverschrijdend) of kiezen voor Topsport-Bedrijfswetenschappen (domeingebonden).

Het specifieke gedeelte van elke studierichting in de derde graad omvat aspecten van algemene economie en bedrijfswetenschappen.

- Wat betreft algemene economie leidt een diepgaande analyse tot inzicht in de beperkingen van de markteconomie en de noodzaak van overheidsingrijpen. Een verdieping in de relatie tussen de economische actoren en samenstelling van aggregaten aan de hand van het

economisch kringloopschema biedt een grondiger inzicht in macro economische concepten. Welvaartscreatie en de gevolgen van de ongelijke verdeling van welvaart nodigt leerlingen uit om kritisch te reflecteren over economische groei als maatstaf voor welvaart, economische modellen en duurzame economische ontwikkeling.

- In het onderdeel bedrijfswetenschappen wordt de boekhoudkundige registratie van activiteiten uitgediept en aangevuld met nieuwe thema's waaronder financiële analyse, financieringsvormen en aspecten van fiscaal recht. In de studierichtingen Bedrijfswetenschappen en Topsport-Bedrijfswetenschappen komen meer bedrijfskundige thema's aan bod dan in de domeinoverschrijdende studierichtingen, wat zich vertaalt in de analyse van functionele managementdomeinen zoals supply chain management en HR-management.

3.5 Aandachtspunten

3.5.1 Pedagogisch-didactische aanpak

Het is belangrijk om het leerplan in zijn geheel te beschouwen: verschillende leerplandoelen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en moeten over de rubrieken heen worden bekeken en aangepakt. In dit leerplan zijn de onderdelen en leerplandoelen niet chronologisch geordend. Als leraar hou je bij het aanbrengen van leerinhouden wel rekening met de noodzakelijke voorkennis.

Bij het realiseren van dit leerplan is het aangewezen om bij economische thema's te werken met actuele informatie en cijfers. Voor bedrijfskundige thema's kan je vertrekken vanuit concrete voorbeelden die betekenisvol zijn voor leerlingen. Reële bedrijfssituaties vormen een context waarbij leerlingen zich betrokken voelen en dat komt het leerproces ten goede. Dit neemt niet weg dat ook gesimuleerde situaties zinvol kunnen zijn wat het toepassen van de kennis en inzichten van de leerlingen toelaat. Zo zijn gepubliceerde jaarrekeningen vaak te complex en moeilijk inzetbaar voor de berekening van eenvoudige financiële kengetallen.

Het vak Economie heeft een plaats in de lessentabellen van de studierichtingen Economische wetenschappen, Bedrijfswetenschappen en Topsport-Economie. Omwille van het leerlingenprofiel beschik je in de richting Bedrijfswetenschappen over een ruimer tijdsbestek om de leerplandoelen aan bod te laten komen, daarbij kan je ook denken aan de realisatie van de keuzedoelen in dit leerplan.

In de studierichting Topsport-Economie zal het leerplan binnen een beperkter tijdsbestek worden gerealiseerd, wat weloverwogen keuzes veronderstelt. Dat kan betekenen dat er minder ruimte is voor het inoefenen van digitale vaardigheden, de realisatie van keuzedoelen of een ondernemend project.

3.5.2 Digitale vaardigheden

Het leerplan Economie biedt kansen om digitale competenties in te oefenen, daarbij is het belangrijk dat de leerlingen een kwalitatief leerproces doormaken en technologie zinvol en in functie van het leerproces wordt ingezet:

- Bij de analyse van het optimaal keuzegedrag van de consument en producent voeren de leerlingen manueel berekeningen uit en ze stellen ze grafisch voor. In een volgende fase kan je de leerlingen met een digitaal rekenblad laten werken.
- De leerlingen verzamelen, structureren en verwerken van informatie en reflecteren kritisch over de gevonden informatie en bronnen. Zo kunnen de leerlingen doelmatig online databanken raadplegen en cijfergegevens verwerken en presenteren, wat ook kansen biedt om standaardfunctionaliteiten van rekenblad- en presentatiesoftware toe te passen.

3.5.3 Ontwikkelen van ondernemersvaardigheden

Dit leerplan creëert kansen om kennis en vaardigheden vanuit verschillende leerplandoelen aan te wenden in een ondernemend project waarbij leerlingen initiatief en ondernemerschap tonen. In dat verband is er voldoende aandacht voor de verschillende stappen om van een idee tot een goed product te komen. Bij een ondernemend project staat teamgericht handelen centraal: leerlingen leren samenwerken om gedeelde doelen te behalen en communiceren op een aangename manier met elkaar. Ze respecteren steeds afspraken (onderlinge afspraken, schoolreglement, afspraken met externe partijen) en hebben aandacht voor de schoolcultuur die zich vertaalt in hun houding en voorkomen.

3.6 Leerplanpagina

Wil je als gebruiker van dit leerplan op de hoogte blijven van inspirerend materiaal, achtergrond, professionalisering en lerarennetwerken, surf dan naar de [leerplanpagina](#).

4 Leerplandoelen

4.1 De economie als systeem

Minimumdoelen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 1 De leerlingen leggen een eenvoudig economisch kringloopschema uit.

★ Gezinnen en bedrijven

Wenk: Om de onderlinge relaties tussen de verschillende actoren in de economie beter te begrijpen is het gebruik van een economisch kringloopschema zeer nuttig. In de tweede graad werk je met een sterk vereenvoudigde kringloop met enkel de gezinnen en bedrijven als actoren.

Wenk: Je kan met behulp van het kringloopschema de verschillende markten in kaart brengen: gezinnen bieden via de arbeidsmarkt (LPD 10) hun productieve diensten aan en bedrijven hun producten via de markt voor consumptiegoederen en diensten (LPD 8).

LPD 2 + De leerlingen leggen relaties tussen productie, toegevoegde waarde en de vorming van economische aggregaten.

Wenk: Wat betreft economische aggregaten kan je denken aan het bruto binnenlands product naar volume (reëel bbp) en tegen lopende prijzen (nominaal bbp).

Wenk: Je kan vertrekken vanuit de betekenis van het begrip toegevoegde waarde: het bruto binnenlands product is immers de totale toegevoegde waarde die in België

gerealiseerd wordt en is een belangrijke maatstaf voor welvaart. Ondernemingen dragen in die zin bij tot de welvaart van een land.

Wenk: Wat betreft de betekenis van bruto kan je de link leggen naar het onderscheid tussen consumptie- en investeringsgoederen (LPD 4): het bruto product is de som van de waarde van consumptie- en investeringsgoederen.

Wenk: Wat betreft het BBP naar volume is het voldoende te wijzen op het belang van het uitschakelen van het prijseffect: een grondige studie van inflatie en prijsindexcijfers komen aan bod in de 3de graad.

Wenk: Je kan de leerlingen cijfers laten opzoeken op de website van de Nationale Bank van België die in opdracht van het Instituut voor de Nationale Rekeningen verantwoordelijk is voor het opmaken van de nationale rekeningen. Op die manier verwerven ze inzicht in de samenstelling van macro-economische aggregaten zoals het BBP en het aandeel van de verschillende sectoren in de totale economische activiteit.

LPD 3 De leerlingen lichten oorzaken en gevolgen van economische groei toe.

Wenk: Dit leerplandoel zie je in samenhang met LPD 2: economische groei wordt veelal gezien als de procentuele evolutie van het reëel bruto binnenlands product of het bbp naar volume.

Wenk: Bij de realisatie van dit leerplandoel vertrek je vanuit het concept economische groei en factoren die de groeibeweging bepalen zoals bevolkingsgroei, kapitaalvorming, technologische ontwikkeling en onderwijs.

Wenk: Economische groei heeft voor- en nadelen, deze kan je linken aan thema's zoals welvaart, milieu en sociale aspecten.

4.2 De consument en producent in relatie tot de economische wereld

Minimumdoelen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 4 De leerlingen verklaren het keuzeprobleem van de consument en de producent.

1ste graad: Factoren die het keuzegedrag beïnvloeden (I-FEV-a LPD 1).

Wenk: In de eerste graad leren de leerlingen dat hun behoeften en keuzegedrag worden beïnvloed door anderen. In de tweede graad ontdekken de leerlingen dat de middelen om hun behoeften te bevredigen schaars zijn. In dat verband moet opgemerkt dat de behoeftebevrediging of het nut dat ervaren worden bij het consumeren voor iedereen anders is.

Wenk: In de economische wetenschap gaat het om economische of schaarse goederen, wat niet op de hoeveelheid goederen en diensten slaat, maar op het feit dat het inkomen om ze te verwerven beperkt is. Je kan wijzen op de onderverdeling volgens verschillende criteria: al naargelang uitsluitbaarheid van gebruik (individuele goederen versus collectieve goederen); of ze de behoeften van gezinnen bevredigen (consumptiegoederen) of ingezet worden om andere goederen te produceren (investeringsgoederen).

Wenk: Het keuzeprobleem van de consument (of economisch principe) breng je best in

verband met het concept welvaart of de mate waarin mensen met de beschikbare en dus schaarse middelen hun behoeften kunnen bevredigen. Individueel welzijn (welbevinden) kan ook in verband gebracht worden met de bevrediging van behoeften zoals geluk, gezondheid en liefde waarbij er geen beslag gelegd wordt op het inkomen. In die zin kan je welvaart best wat ruimer zien als “maatschappelijke” welvaart in functie van het individueel welzijn.

LPD 5 De leerlingen analyseren het optimaal keuzegedrag van de consument.

- Wenk: Het is zinvol de leerlingen erop te wijzen dat voorkeuren volkomen subjectief zijn wat niet door de economische wetenschap kan verklaard worden. Bovendien is het nut dat de consument ervaart bij een bepaalde goederencombinatie moeilijk meetbaar, hij kan enkel zeggen of hij een goederenbundel meer of minder waardeert.
- Wenk: Bij het onderzoeken van het keuzegedrag is het aan te raden om de analyse te beperken tot twee goederenbundels.
- Wenk: De leerlingen berekenen op basis van gegeven prijzen en het besteedbare inkomen welke combinaties van goederen kunnen aangeschaft worden. Die berekeningen voeren ze op basis van een budgetvergelijking uit om vervolgens de budgetlijn grafisch voor te stellen. Daarbij heb je aandacht voor het interpreteren van de budgetlijn in functie van bereikbare versus niet-bereikbare goederencombinaties en de invloed van prijs- en inkomensveranderingen.
- Wenk: Op basis van gewijzigde budgetlijnen en gegeven preferentieschema's leiden de leerlingen opeenvolgende optimale goederencombinaties en vervolgens de individuele vraagcurve af, wat het sluitstuk is van het optimaal keuzegedrag van de consument.
- Wenk: De analyse van het optimaal keuzegedrag vormt de basis voor de collectieve vraagcurve die het voorwerp is van de prijsvorming (LPD 8) en de wet van vraag en aanbod waarbij er wordt uitgegaan van een negatief verband tussen de vraag naar een product en de prijs hiervan.

LPD 6 De leerlingen analyseren het optimaal keuzegedrag van de producent.

Samenhang tweede graad: II-WisS-d LPD 24, 31; II-WisS'-d LPD 20, 27; II-WisS''-d LPD 24, 31

- Wenk: Bij de grafische en rekenkundige analyse van het producentengedrag is winstmaximalisatie het uitgangspunt. Je kan de leerlingen erop wijzen dat in de realiteit ook andere doelstellingen een rol spelen voor ondernemingen zoals het vergroten van hun marktaandeel, het versterken van hun concurrentiepositie ....
- Wenk: Om het resultaat te berekenen moeten de leerlingen zicht hebben op de opbrengsten en kosten. Het is aangewezen dat de leerlingen in een eerste fase aan de slag gaan met eenvoudige (lineaire) vergelijkingen om opbrengsten, kosten en de break-evenafzet te berekenen en grafisch voor te stellen.
- Wenk: In functie van de rekenkundige en grafische analyse van de kosten worden de productiekosten ingedeeld in vaste en variabele kosten (al dan niet afhankelijk van productiegrootte per tijdsperiode), totale en gemiddelde kosten (voor het geheel van de productiegrootte of per eenheid) en marginale kosten (naargelang

de productiegrootte verandert). Het is zinvol om het kostenverloop van de totale variabele kosten in verband te brengen met het verloop van de productiefunctie.

Wenk: Wat betreft opbrengsten ga je ervan uit dat de producent geen invloed uitoefent op de prijs en actief is in een volkomen concurrentiële markt en maak je het onderscheid tussen totale, gemiddelde en marginale opbrengsten.

Wenk: De analyse van het optimaal gedrag van de producent laat toe om de individuele aanbodfunctie af te leiden, hier leg je de link met de collectieve aanbodcurve die het voorwerp is van de marktwerking die in rubriek 4.3 aan bod komt.

Wenk: Bij dit doel maak je een onderscheid tussen de korte en lange periode: als alle kosten variabel zijn verlaat een bedrijf de markt wanneer de prijs onder de gemiddelde totale kost zakt.

4.3 Marktwerking en de rol van de overheid en organisaties

Minimumdoelen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 7 De leerlingen lichten de voorwaarden voor een perfect competitieve markt toe.

Wenk: Het is raadzaam te vertrekken vanuit een aantal criteria die bepalen hoe er geconcurrereerd wordt op de markt: aantal marktpartijen, doorzichtigheid van de markt, toetredingsmogelijkheden en mate van productdifferentiatie. Binnen dit kader kan je ook onvolkomen concurrentiële markt vormen (monopolie, oligopolie en monopolistische concurrentie) ter sprake brengen. Een grondige studie van prijsvorming bij onvolkomen concurrentie komt aan bod in de derde graad.

LPD 8 De leerlingen analyseren de prijsvorming bij volkomen concurrentie met inbegrip van de rol van de overheid.

Samenhang tweede graad: II-WisS-d LPD 24; II-WisS'-d LPD 20; II-WisS''-d LPD 24

Wenk: Bij dit leerplandoel staat de grafische analyse van het marktmechanisme, dat optimaal werkt op een competitieve markt, centraal. Leerlingen beredeneren aan de hand van zelf opgestelde vraag- en aanbodschemas het marktevenwicht en hoe een wijziging van inkomen, voorkeuren, aantal aanbieders of technologische ontwikkelingen ervoor zorgt dat dit evenwicht voortdurend verandert.

Wenk: Wat betreft de rol van de overheid kan je denken aan het effect van maximumprijzen, subsidies enz.

LPD 9 De leerlingen berekenen en interpreteren prijselasticiteiten.

Wenk: Het interpreteren van prijselasticiteiten kan je in verband brengen met verschillende soorten goederen zoals substituten, complementaire, noodzakelijke, luxe- en inferieure goederen.

Extra: Je kan ook de inkomenselasticiteit van de vraag laten berekenen en interpreteren.

LPD K1 De leerlingen analyseren grafisch en rekenkundig het effect van vraag- en aanbodschokken op het marktevenwicht bij volkomen concurrentie in relatie tot de prijselasticiteit van vraag en aanbod.

Wenk: Het effect van een vraagschok (of verschuiving van de vraag) kan in verband gebracht worden met de prijselasticiteit van het aanbod, hetzelfde geldt voor het effect van een aanbodschock in relatie tot de prijselasticiteit van de vraag. Het is raadzaam om ook de invloed op de omzet te berekenen, wat de financiële gevolgen voor producenten in kaart brengt.

LPD 10 De leerlingen analyseren het marktmechanisme op de arbeidsmarkt met inbegrip van de invloed van collectieve afspraken.

Wenk: Je benadrukt best het feit dat de arbeidsmarkt een verzameling is van deelmarkten: arbeid is niet homogeen, wat de loonverschillen tussen de deelmarkten en de krapte op bepaalde deelmarkten verklaart.

Wenk: Je kan wijzen op het feit dat onevenwichten op de arbeidsmarkt leiden tot werkloosheid of knelpuntberoepen.

Wenk: De leerlingen verklaren de invloed van factoren zoals de marktvaart naar goederen, nieuwe technologieën en andere actuele ontwikkelingen (vergrijzing, migratie ...) op het marktevenwicht.

Wenk: In functie van de collectieve (loon)onderhandelingen is het belangrijk de rol van vakbonden en werkgeversorganisaties in relatie tot de arbeidsmarkt te duiden. Collectieve arbeidsovereenkomsten hebben immers niet alleen betrekking op loonschalen maar regelen ook andere arbeidsvoorwaarden zoals vakantie, ziekte, ontslag enz.

Wenk: Het principe van de Belgische loonindexering, de loonnorm en hun invloed op de loonvorming komen aan bod in de 3de graad.

4.4 Internationale handel en economische relaties

Minimumdoelen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 11 De leerlingen analyseren internationale handel.

★ Handelsbalans
[Outsourcing, offshoring](#)

Wenk: Je kan vertrekken van het Belgische handelsverkeer: de Belgische economie is een zeer open economie wat je met behulp van kengetallen kan staven. Ieder jaar publiceert het Agentschap voor Buitenlandse Handel een overzichtsstudie die verslag uitbrengt over het verloop van de buitenlandse handel van België. Aan de hand van cijfergegevens ontdekken de leerlingen wie onze belangrijkste handelspartners zijn en welke producten we hoofdzakelijk in- en uitvoeren. Je kan wijzen op het effect van de interne markt: de lidstaten van de Europese Unie vormen de belangrijkste afzetmarkt voor onze exportproducten.

Wenk: Internationale handel biedt heel wat voordelen: zo kan je specialisatie, verruiming

van afzetmarkten, keuzemogelijkheden voor consumenten, lagere prijzen als argumenten aanbrengen.

Wenk: In functie van overheidsmaatregelen om internationale handel te belemmeren is het raadzaam om ook hier enkele motieven te belichten. Vervolgens kan je de leerlingen aan de hand van actuele voorbeelden m.b.t. een boycot, embargo of handelsoorlog de effectiviteit van protectionistische maatregelen in vraag laten stellen.

Wenk: Bij dit leerplandoel verwerven de leerlingen inzicht in de handelsbalans, een grondige studie van het betalingsverkeer en de betalingsbalans komt aan bod in de 3de graad.

Duiding: Internationale handel leidt tot meer verwevenheid tussen nationale economieën of globalisering. Globalisering biedt kansen voor meer werkgelegenheid in exportbedrijven, maar leidt ook tot banenverlies te wijten aan toenemende internationale concurrentie tussen bedrijven. Zo worden arbeidsintensieve activiteiten vaak uitbesteed aan buitenlandse bedrijven (offshoring) omwille van de loonkost. Dat heeft tot een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen geleid in sommige sectoren zoals textiel, kleding en basismetalen.

LPD K2 De leerlingen analyseren het ontstaan van internationale handel.

Wenk: De theorieën van de absolute (A. Smith) en comparatieve kostenverschillen (D. Ricardo) bieden een verklaring voor internationale handel en vormen de basis voor specialisatie of internationale arbeidsverdeling als argument voor vrijhandel. Daarbij heb je aandacht voor een kritische benadering van een aantal uitgangspunten. Zo wordt er bij deze theorie geen rekening gehouden met transportkosten die een aanzienlijke invloed hebben op de kostprijs van een product of met het feit dat de productiefactoren arbeid en kapitaal niet mobiel zijn over de grenzen heen. Dat strookt niet met de realiteit waarin ondernemingen activiteiten verplaatsen naar het buitenland net omwille van de aanwezigheid van goedkope arbeidskrachten. Bovendien hebben voorkeuren van consumenten een belangrijk effect op internationale handel, wat evenmin een uitgangspunt is bij de theorie van Ricardo.

LPD 12 De leerlingen analyseren hoe internationale economische relaties tot stand komen.

Wenk: De basis voor de verschillende integratievormen is de opklimmende graad van integratie: van vrijhandelszone tot economische unie. De ontwikkeling van het verenigd Europa van vandaag kan je in verband brengen met de verschillende vormen van integratie.

Wenk: Het is raadzaam om de leerlingen te wijzen op het supranationale karakter van de Europese Unie: ze heeft een eigen gezag en bevoegdheid boven de EU-leden. Het is zinvol de belangrijkste Europese instellingen en hun functie toe te lichten.

Wenk: De World Trade Organisation of Wereldhandelsorganisatie kan niet ontbreken in het lijstje van multilaterale inspanningen om protectionisme af te bouwen.

4.5 De werking van ondernemingen en organisaties

Minimumdoelen, cesuurdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 13 De leerlingen vergelijken courante **ondernemingsvormen** op het vlak van aansprakelijkheid, administratie en fiscaliteit.

Wenk: De keuze voor een ondernemingsvorm is belangrijk in functie van het beperken van het financiële risico: kiest een ondernemer voor een eenmanszaak, dan impliceert dit een onbeperkte aansprakelijkheid. De keuze voor een NV of BV (dat zijn de meest voorkomende vennootschapsvormen) levert het voordeel van beperkte aansprakelijkheid op. Ook op fiscaal vlak zijn er verschillen, wat in de 3de graad wordt uitgediept.

Wenk: Het is belangrijk dat leerlingen aan de hand van enkele criteria (bv. aantal oprichters, rechtspersoon of natuurlijk persoon, aansprakelijkheid, kapitaalvereisten, aandelen en overdraagbaarheid, akte, bestuur, enz.) zicht krijgen op courante ondernemingsvormen en kenmerken.

LPD K3 De leerlingen verklaren het belang van de boekhoudkundige registratie van bedrijfsverrichtingen.

Wenk: Elke onderneming heeft een financiële administratie of boekhouding om zicht te krijgen op haar bedrijfsprocessen en omdat ze wettelijk verplicht is om verrichtingen te registreren. Je kan de leerlingen erop wijzen dat enkel feiten van financiële aard geregistreerd worden, er moet met andere woorden een geldwaarde tegenover staan.

Wenk: Het voeren van een boekhouding beoogt informatieverschaffing zowel naar interne (management, bedrijfsleiding) als externe (overheid, klanten, leveranciers, kredietverschaffers) **stakeholders**, wat je zeker onder de aandacht kan brengen.

LPD K4 De leerlingen lichten de voornaamste wettelijke verplichtingen toe met betrekking tot de boekhouding en de jaarrekening.

Wenk: Wat betreft de wettelijke verplichtingen m.b.t. de boekhouding kan je de vormvereisten, verantwoordingsstukken en bewaringstermijn aan bod laten komen. Met betrekking tot de jaarrekening kan je haar onderdelen, de verschillende modellen en publicatieplicht bespreken.

Wenk: Het is belangrijk leerlingen te wijzen op het wettelijk karakter van de jaarrekening en de vormvereisten afhankelijk van de grootte van de vennootschap. De studie van de balans en resultatenrekening komt aan bod bij LPD 15.

Wenk: In dit leerplan komt enkel de methode van dubbel boekhouden aan bod; het is raadzaam om aan te geven welke ondernemingen verplicht zijn deze werkwijze te hanteren en aan welke verplichtingen m.b.t. de dubbele boekhouding ze moeten voldoen.

LPD 14 De leerlingen leggen de werking van het btw-systeem uit.

Wenk: Je kan leerlingen erop wijzen dat de belasting over de toegevoegde waarde een verbruiksbelasting is waarbij de finale consument (de belastingdrager) de belasting betaalt over de toegevoegde waarde die gecreëerd wordt vanaf de eerste producent tot de finale consument. Dit principe kan je aan de hand van een eenvoudige bedrijfskolom illustreren.

LPD 15 De leerlingen passen de techniek van het dubbel boekhouden toe vanuit inzicht in de betekenis en structuur van de balans en resultatenrekening.

Wenk: Een grondig inzicht in de opbouw en structuur van de balans, met aandacht voor aanwending en oorsprong van vermogen, en de resultatenrekening is noodzakelijk om de boekhoudtechniek onder de knie te krijgen.

Wenk: De leerlingen hanteren bij elke boekhoudkundige registratie een boekhoudredenering: aan de hand van een verantwoordingsstuk wordt bepaald over welke soort verrichting het gaat; welke elementen actief, passief, kost of opbrengst zijn en of ze vermeerderd of verminderd worden.

Wenk: Het is belangrijk leerlingen te wijzen op het verplichte gebruik van de minimumindeling van het algemeen rekeningstelsel en het feit dat ondernemingen die kunnen aanpassen aan hun noden. Het is raadzaam om voldoende aandacht te besteden aan het doeltreffend opzoeken van rekeningen in het MAR wat een grondig inzicht in de indeling van klassen, groepen en rekeningen vergt.

Wenk: Dit leerplandoel is onderliggend aan de realisatie van LPD 16 en LPD 17.

LPD 16 De leerlingen analyseren en registreren aankoop- en verkoopdocumenten.

Wenk: De leerlingen ontleden aankoop- en verkoopdocumenten en verklaren de verschillende onderdelen om ze vervolgens boekhoudkundig te beredeneren. Daarbij hou je rekening met de btw en eventueel kortingen en kosten.

Wenk: Wat betreft de aankoopverrichtingen is het belangrijk een onderscheid te maken tussen handelsgoederen, diensten en diverse goederen en investeringsgoederen. Voor de verkopen is het raadzaam je te beperken tot de verkoop van handelsgoederen.

Wenk: Je kan ook inkomende en uitgaande creditnota's laten registreren.

LPD K5 De leerlingen stellen verkoopfacturen en creditnota's op.

Wenk: In functie van het opstellen van deze documenten houden de leerlingen rekening met de wettelijke verplichtingen. Je kan ook wijzen op het belang van het opnemen van algemene verkoopsvoorwaarden om latere discussies met de klant te vermijden.

Wenk: Je kan de moeilijkheidsgraad van facturen en creditnota's stelselmatig opbouwen. In een beginfase kan je eenvoudige aan- en verkoopfacturen laten opstellen: inkomende en uitgaande creditnota's met btw, zonder kortingen en zonder kosten. Vervolgens kan je aankoop- en verkoopdocumenten met kosten (vervoer, verloren verpakking ...) en kortingen (handelskorting, financiële korting) aan bod laten komen.

LPD 17 De leerlingen registreren financiële verrichtingen.

Wenk: Bij dit doel behandel je de betaling en inning van aankoop- en verkoopfacturen.

Wenk: Je kan ook denken aan de verrekening van de creditnota.

LPD 18 De leerlingen illustreren het belang van een bedrijfsstrategie.

Wenk: De bedrijfsstrategie of het strategisch plan legt eerst de missie en bedrijfsdoelstellingen vast en bepaalt vervolgens welke activiteiten nodig zijn om deze te bereiken. In dat verband kan je wijzen op het belang van waarden en normen. Een meer gedetailleerde planning gebeurt in de verschillende functionele afdelingen en vertaalt zich in een marketingstrategie, HR-strategie, verkoopstrategie enz.

LPD 19 De leerlingen illustreren hoe een onderneming haar marketingmix samenstelt op basis van haar marketingstrategie.

Wenk: De marketingstrategie is de weg waarlangs sterke en winstgevende relaties met klanten tot stand komen, zo kan je wijzen op de concurrentiestrategieën van Porter of de klantgerichte marketingstrategie die vertrekt van een grondige klantanalyse. Via marktsegmentatie, doelgroepkeuze en positionering weet de onderneming welke klanten ze wil bedienen en hoe.

Wenk: Vanuit de marketingstrategie ontwerpt de onderneming de marketingmix om de vraag naar zijn producten te beïnvloeden. Je kan wijzen op de verschuiving van productgedreven naar klantgerichte tot mensgerichte marketing. De klant is veeleisender en bewuster geworden: hij kiest met het hoofd, hart én de ziel. Je kan als leraar inspelen op het persoonlijk keuze- en koopgedrag van leerlingen om deze evolutie in kaart te brengen.

Wenk: Door het internet tekenen ondernemingen een online marketingstrategie uit waarbij tactieken zoals SEO, SEA, social media, online advertising en contentmarketing worden ingezet. Daarbij hoort de creatie van een persona en het in kaart brengen van de klantreis of customer journey. Deze concepten kan je illustreren aan de hand van ondernemingen die sterk inzetten op online marketing.

LPD K6 De leerlingen berekenen en interpreteren aan de hand van een eenvoudige balans en resultatenrekening de liquiditeit, solvabiliteit en rendabiliteit van een onderneming.

Wenk: Je vertrekt best vanuit LPD K3: daar wordt het belang van financiële administratie belicht. Om de financiële gezondheid van een onderneming goed te kunnen inschatten wordt gebruikt gemaakt van ratio's en kengetallen. Het is raadzaam je te beperken tot de berekening en interpretatie van volgende kerncijfers: de rendabiliteit van het eigen vermogen na belastingen, netto bedrijfskapitaal en liquiditeit in ruime zin, de financiële onafhankelijkheid en algemene schuldgraad. Een grondige analyse van de jaarrekening komt verder aan bod in de 3de graad.

LPD K7 De leerlingen reflecteren over wat een onderneming succesvol maakt.

Wenk: In functie van continuïteit en het vrijwaren van de concurrentiepositie is het belangrijk dat ondernemingen in de eerste plaats financieel gezond zijn, wat je aan de hand van kengetallen en ratio's kan aantonen. Ondernemingen hebben naast een economische ook een sociale en ecologische verantwoordelijkheid die ze vertalen in hun visie en bedrijfsvoering.

Wenk: De realisatie van dit leerplandoel laat toe inzichten vanuit de andere leerplandoelen te combineren. Je kan de leerlingen laten nadenken over aspecten die zij associëren met succesvol ondernemerschap. Daarbij kan je vertrekken van een aantal essentiële vragen: op welke manier spelen ondernemingen in op actuele ontwikkelingen en uitdagingen zoals globalisering (LPD 11), digitalisering, (online) [verdienmodellen](#), diversiteit, milieu en duurzaamheid? Welke inspanningen worden geleverd op het vlak van innovatie (LPD 18) en wordt er ook in menselijk kapitaal geïnvesteerd (LPD 4) zodat creatieve ideeën ontstaan? Hoe vertaalt een onderneming haar maatschappelijke verantwoordelijkheid naar klanten en andere stakeholders? Kan ze goed inspelen op de behoeften van (potentiële) klanten en de concurrentie het hoofd bieden (LPD 19)? Uiteraard mag haar economische verantwoordelijkheid niet uit het oog verloren worden. Kan ze haar afzetmarkt uitbreiden, ook in het buitenland dankzij internationale economische relaties (LPD 12)? Een goede winstgevendheid, gezonde liquiditeit en evenwichtige schuldgraad stellen niet alleen schuldeisers en (potentiële) aandeelhouders (LPD K6) gerust, maar waarborgen werkzekerheid en een verdere (internationale) groei van een onderneming (LPD 18) die niet alleen welvaart creëert maar ook bijdraagt aan het welzijn van individuen in een samenleving (LPD 4).

5 Lexicon

Het lexicon bevat een verduidelijking bij begrippen die in het leerplan worden gebruikt. Die verduidelijking gebeurt enkel ten behoeve van de leraar.

Customer journey

De customer journey of klantreis is een vereenvoudigde weergave van de reis die een klant aflegt tijdens en na een aankoopproces

Marketingmix

Onder de marketingmix worden de marketingvariabelen begrepen (bv. product, prijs, plaats en promotie) waarop een onderneming greep heeft en die ze in de juiste verhouding aanwendt om de gewenste respons bij de doelgroep op te roepen. In de loop der tijd is het marketingdenken veranderd, zo is het klassieke productgerichte 4P-model vertaald naar het klantgerichte 4C-model, dat beter aansluit bij het online tijdperk.

Offshoring

Offshoring is een vorm van outsourcing waarbij één of meerdere bedrijfsactiviteiten worden uitbesteed naar een land buiten het land waar de hoofdvestiging van de onderneming is.

Onderneming

De "onderneming" in de zin van artikel I van boek I van het WER verwijst naar:

- iedere natuurlijke persoon die zelfstandig een beroepsactiviteit uitoefent (bv. een eenmanszaak, een zaakvoerder vennootschap, een kunstenaar);
- iedere rechtspersoon (elke vennootschap, vzw of stichting);
- iedere andere organisatie zonder rechtspersoonlijkheid (bv. een maatschap)

Outsourcing

Outsourcing is het door bedrijven uitbesteden van voorheen eigen activiteiten aan derden.

Persona

Een persona is een karakterisering van een bepaald type bezoeker of klant.

Search Engine Advertising

SEA of zoekmachineadverteren is een onderdeel van zoekmachinemarketing waarbij de adverteerder zichtbaarheid verkrijgt door te betalen voor zijn positie in de zoekresultaten.

Search Engine Optimization

SEO of zoekmachineoptimalisatie is een onderdeel van zoekmachinemarketing dat zich bezighoudt met het verhogen van de zichtbaarheid in de organische resultaten of onbetaalde gedeelte van de zoekmachine.

Stakeholders

Ondernemingen beïnvloeden en worden beïnvloed door tal van groepen en individuen. Dit noemen we de stakeholders of belanghebbenden van de onderneming. Het gaat in eerste instantie om aandeelhouders, personeel, klanten en leveranciers en verder om de lokale buurt, de regio, overheden, sectorfederaties, sociale partners, ngo's, de media ... Tenslotte is ook het milieu een stakeholder.

Verdienmodel

Een verdienmodel beschrijft hoe een onderneming geld verdient en is afhankelijk van doelgroep, markt, partners en leveranciers. De keuze voor een verdienmodel is bepalend voor het uitwerken van het ondernemingsplan dat een bundeling vormt van het strategisch plan, financieel plan en marketingplan. Populaire verdienmodellen zijn onder meer marge op verkoop, abonnement, instapmodel, makelaarsmodel, verhuren of leasen en reclamemodel.

6 Basisuitrusting

Basisuitrusting verwijst naar de infrastructuur en het (didactisch) materiaal die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

6.1 Infrastructuur

Een leslokaal

- dat qua grootte, akoestiek en inrichting geschikt is om communicatieve werkvormen te organiseren;
- met een (draagbare) computer waarop de nodige software en audiovisueel materiaal kwaliteitsvol werkt en die met internet verbonden is;
- met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
- met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven;
- met de mogelijkheid om draadloos internet te raadplegen met een aanvaardbare snelheid.

Toegang tot (mobile) devices voor leerlingen.

6.2 Materiaal en gereedschappen waarover elke leerling moet beschikken

Om de leerplandoelen te realiseren beschikt elke leerling minimaal over onderstaand materiaal. De school bespreekt in de schoolraad wie (de school of de leerling) voor dat materiaal zorgt. De school houdt daarbij uitdrukkelijk rekening met gelijke kansen voor alle leerlingen.

- (mobile) devices met een internetaansluiting.

7 Glossarium

In het glossarium vind je synoniemen voor en een toelichting bij een aantal handelingswerkwoorden die je terugvindt in leerplandoelen en (specifieke) minimumdoelen van verschillende graden.

Handelingswerkwoord	Synoniem	Toelichting
Analyseren		Verbanden zoeken tussen gegeven data en een (eigen) besluit trekken
Beargumenteren	Verklaren	Motiveren, uitleggen waarom
Beoordelen	Evalueren	Een gemotiveerd waardeoordeel geven
Berekenen	Berekeningen uitvoeren	
Berekeningen uitvoeren	Berekenen	
Beschrijven	Toelichten, uitleggen	
Betekenis geven aan	Interpreteren	
Een (...) cyclus doorlopen	Een (...) proces doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Een (...) proces doorlopen	Een (...) cyclus doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Evalueren	Beoordelen	
Gebruiken	Hanteren, inzetten, toepassen	
Hanteren	Gebruiken, inzetten, toepassen	
Identificeren		Benoemen; aangeven met woorden, beelden ...
Illustreeren		Beschrijven (toelichten, uitleggen) aan de hand van voorbeelden
In dialoog gaan over	In interactie gaan over	
In interactie gaan over	In dialoog gaan over	
Interpreteren	Betekenis geven aan	
Inzetten	Gebruiken, hanteren, toepassen	
Kritisch omgaan met	Kritisch gebruiken	

Kwantificeren		Beredeneren door gebruik te maken van verbanden, formules, vergelijkingen ...
Onderzoeken	Onderzoek voeren	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Onderzoek voeren	Onderzoeken	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Reflecteren over		Kritisch nadenken over en argumenten afwegen zoals in een dialoog, een gedachtewisseling, een paper
Testen	Toetsen	
Toelichten	Beschrijven, uitleggen	
Toepassen	Gebruiken, hanteren, inzetten	
Toetsen	Testen	
Uitleggen	Beschrijven, toelichten	
Verklaren	Beargumenteren	Motiveren, uitleggen waarom

8 Concordantie

8.1 Concordantietabel

De concordantietabel geeft duidelijk aan welke leerplandoelen de cesuurdoelen (CD) realiseren.

Leerplandoel	Cesuurdoelen
1	CD 16.01.04
2+	-
3	CD 16.01.06
4	CD 16.01.01
5	CD 16.01.01
6	CD 16.01.01
7	CD 16.01.02
8	CD 16.01.02
9	CD 16.01.01
10	CD 16.01.03
11	CD 16.01.05

12	CD 16.01.05
13	CD 16.05.01; CD 16.07.01
14	CD 16.05.02; CD 16.07.02
15	CD 16.05.02; CD 16.07.02
16	CD 16.05.02; CD 16.07.02
17	CD 16.05.02; CD 16.07.02
18	CD 16.05.03; CD 16.07.03
19	CD 16.05.04; CD 16.07.04

8.2 Cesuurdoelen

- 16.01.01 De leerlingen analyseren het optimaal keuzegedrag van de consument en de producent.
- Prijselasticiteit
- 16.01.02 De leerlingen analyseren prijsvorming bij volkomen concurrentie met inbegrip van de rol van de overheid.
- 16.01.03 De leerlingen analyseren het marktmechanisme op de arbeidsmarkt met inbegrip van de invloed van collectieve afspraken.
- 16.01.04 De leerlingen leggen een eenvoudig economisch kringloopschema uit.
- Gezinnen en bedrijven
- 16.01.05 De leerlingen analyseren internationale handel en internationale economische relaties.
- Handelsbalans
  - Outsourcing, offshoring
- 16.01.06 De leerlingen lichten oorzaken en gevolgen van economische groei toe.
- 16.05.01 De leerlingen vergelijken courante ondernemingsvormen op het vlak van aansprakelijkheid, administratie en fiscaliteit.
- 16.05.02 De leerlingen registreren aan- en verkoopdocumenten in de dubbele boekhouding.
- 16.05.03 De leerlingen illustreren het belang van een bedrijfsstrategie.
- 16.05.04 De leerlingen illustreren hoe een onderneming haar marketingmix samenstelt op basis van de marketingstrategie.
- 16.07.01 De leerlingen vergelijken courante ondernemingsvormen op het vlak van aansprakelijkheid, administratie en fiscaliteit.

- 16.07.02 De leerlingen registreren aan- en verkoopdocumenten in de dubbele boekhouding.
- 16.07.03 De leerlingen illustreren het belang van een bedrijfsstrategie.
- 16.07.04 De leerlingen illustreren hoe een onderneming haar marketingmix samenstelt op basis van de marketingstrategie.

Inhoud

1	Inleiding	3
1.1	Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten	3
1.2	De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs	3
1.3	Ruimte voor leraren(teams) en scholen	4
1.4	Differentiatie	4
1.5	Opbouw van leerplannen.....	6
2	Situering	7
2.1	Samenhang met de eerste graad	7
2.2	Samenhang in de tweede graad	7
2.2.1	Samenhang binnen de studierichtingen Economische wetenschappen, Bedrijfswetenschappen en Topsport-Economie.....	7
2.2.2	Samenhang met de D/A-finaliteit	7
2.3	Plaats in de lessentabel.....	7
3	Pedagogisch-didactische duiding	7
3.1	Economie en het vormingsconcept	7
3.2	Krachtlijnen	8
3.3	Opbouw.....	9
3.4	Leerlijnen.....	9
3.4.1	Samenhang met de eerste graad	9
3.4.2	Samenhang in de tweede graad	9
3.4.3	Samenhang met de derde graad.....	10
3.5	Aandachtspunten	11
3.5.1	Pedagogisch-didactische aanpak	11
3.5.2	Digitale vaardigheden	11
3.5.3	Ontwikkelen van ondernemersvaardigheden.....	12
3.6	Leerplanpagina.....	12
4	Leerplandoelen	12
4.1	De economie als systeem.....	12
4.2	De consument en producent in relatie tot de economische wereld	13
4.3	Marktwerking en de rol van de overheid en organisaties	15
4.4	Internationale handel en economische relaties	16
4.5	De werking van ondernemingen en organisaties	18
5	Lexicon	21

6	Basisuitrusting	22
6.1	Infrastructuur	22
6.2	Materiaal en gereedschappen waarover elke leerling moet beschikken	23
7	Glossarium.....	23
8	Concordantie	24
8.1	Concordantietabel.....	24
8.2	Cesuurdoelen	25